

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Heleny Hanzlíčkové**Tradiční role a perspektiva instituce orientálního tržiště**

Předkládaná disertační práce Mgr. Heleny Hanzlíčkové, která popisuje a dekoduje orientální tržiště – tj. bazár/súq, je již na první pohled přitažlivým tématem, zvláště pak v rezonanci rozšířeného laického názoru na tuto instituci jako na místo nekulturní, zastaralé, špinavé či nehygienické.

Formální stránka práce

Práce je po formální stránce zpracována precizně, rozsah odpovídá, ba dokonce překračuje normu běžné disertační práce a přiložený obrazový materiál je reprezentativní. Jazyk, který autorka užívá, se vyznačuje kvalitní češtinou, v textu nejsou patrné hrubé gramatické chyby ani překlepy. Citační úzus je plně v souladu se standardně užívanými normami, jsou jasně odděleny citace a parafráze od autorčiných originálních myšlenek a poznatků. Citace cizojazyčné literatury (převážně anglické) jsou ponechány v originálním znění. Obdobně autorka zachází s arabskými texty a dokazuje tak svoji jazykovou kompetenci v místě výzkumu, což není v českých podmínkách zcela obvyklý fenomén. Poznámkový aparát práce shledávám rovněž v pořádku.

Jedinou zásadní formální výtka je absence číslování několika kapitol v průběhu práce (jejichž názvy posléze chybí i v samotném úvodním obsahu); jedná-li se tedy o řádné kapitoly textu (viz str. 40, 42, 45, 46, 47, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165), neboť jsou psány kurzivou. V tomto ohledu si žádá formální stránka práce doplnění v průběhu obhajoby práce.

Terénní výzkum

Hlavním pilířem práce Mgr. Hanzlíčkové je dlouhodobý terénní výzkum (podrobně str. 28 – 39), k němuž byla autorka teoreticky zcela kompetentní, neboť je absolventkou Kulturní a sociální antropologie (Bc.) a Kulturní antropologie Předního (Blízkého) východu (Mgr.); její praktická kompetence spočívá dále v aktivní znalosti arabštiny. Místo výzkumu navštívila celkem 5x a to vždy na několik měsíců (nejdelší nepřetržitý pobyt půl roku).

Hlavním místem výzkumu byl syrský Damašek a Spojené arabské emiráty. S problémy terénního výzkumu se vypořádala i s ohledem na genderovou situaci v arabském světě velmi dobře a provedla řadu rozhovorů a dotazníkových šetření, jakož i zúčastněných pozorování, přímo u jednotlivých obchodníků. V tomto ohledu je práce plně v pořádku.

Stěžejní část práce

Cílem celé práce Mgr. Hanzlíčkové je rozklíčování orientálního tržiště – bazáru (prvně definováno v abstraktu str. 2), které se zná běžnému návštěvníkovi místem chaotickým – možno snad přirovnat k místní automobilové dopravě – též bez jasných pravidel. „Když vstoupíte na bazár poprvé, můžete být poněkud vyděšeni či omámeni změtí vjemů a zvuků; lidé kolem nectí váš tělesný prostor, přicházejí k vám blíže, sledují vás očima, snaží se vás zastavit, navázat kontakt...“ (str. 8). Jedná se tedy místo, které se jeví Evropanům zvyklým na jasný řád obchodních řetězců, jako vzdálené a cizí. V úvodu autorka znovu orientální tržiště definuje širším způsobem (str. 8 – 18) a nastiňuje jeho charakteristiky, aby pak totéž učinila s tržními mechanismy bazáru (str. 13 – 15). Mgr. Hanzlíčková zde, a to zcela správně, podtrhuje, že k trhu jako takovému lze přistupovat funkčně (tj. utilitární nákup – u nás možno i přes tzv. e-shop) a prostorově (sociálně), kdy se trh stává místem setkání prodávajícího a kupujícího, resp. nabízejícího a poptávajícího. Otázka, která se nabízí, by zněla, jak funguje – či zda funguje – v místě jejího výzkumu internetový obchod, kde logicky odpadá prostorová funkce. Bude pouze marginální složkou či v budoucnu tradiční bazár, který autorka chápe jako „symbol arabsko-islámské civilizace“ (str. 16), převrství?

V kapitole č. 3 Mgr. Hanzlíčková podává výčet jednotlivých teoretických přístupů k orientálnímu tržišti a přirovnává jej také k systému „kula“ a opět tak podtrhuje, že na bazáru nejde výhradně o směnu zboží za peníze (jako je to v našich hypermarketech), ale jde o to vytvořit systém sociálních vztahů. Samotnou analýzu tržiště přebírá mimo jiné od Annegret Nippa v 6 bodech (str. 22) a aktérům také posléze přisuzuje specifickou „bazárovou mentalitu“. Ptám se v této chvíli, co autorka myslí tzv. „bazárovou mentalitou“ a zda by ji mohla blíže osvětlit v průběhu obhajoby.

Velkou část práce (str. 44 – 64) následně zaujímá popis jednotlivých tržišť v Damašku, a to jak jejich historický vývoj v obecné rovině od rané islámské éry přes středověkou expanzi, Osmanskou říši až po současnost, tak prostorová struktura jednotlivých konkrétních

tržišť a jejich faktické rozložení v centru města. Autorka tedy vytvořila jakousi mapu tržišť, kdy je každé z nich pojmenováno, a to jak v české transkripci, tak v původní arabské verzi a vždy je též proveden odkaz na příslušnou obrazovou přílohu. Má výtka opět směřuje k nečíslování jednotlivých tržišť a nezanesení jejich názvů do obsahu, byť zde to může být pochopitelnějších než v předchozích případech. V závěru udává tabulku s jednotlivými sůqy a rozložení respondentů, tj. z jakých tržišť se její respondenti rekrutovali.

V osmé kapitole se Mgr. Hanzlíčková věnuje prostorové a časové dimenzi bazáru, tedy především fyzickému prostoru, který dává bazáru jedinečnou charakteristiku (str. 67) a vztahovou sílu. Prostorem se však nemyslí pouze fyzická poloha obchodu, ale též jeho vlastnictví (tedy zda je obchodník v nájmu či obchod vlastní), zázemí prodeje (kanceláře, dílny, prodejní místa, atd.), skladba zaměstnanců i nakupujících, kdy lze zákazníky dělit na „domácí“ a na „turisty“, kteří do Sýrie přicházeli nejvíce z Turecka, Íránu a Perského zálivu. Na tuto kapitolu navazuje logicky další oddíl, který klasifikuje zboží a řemesla na damašském sůqu, a to jak v linii původu (tedy na zboží místní a zahraniční – viz graf č. 6), tak i v linii různosti (str. 82 – 91), např. textil, látky, tkaniny, koberce, kožené zboží, dřevěné výrobky, koření, atd., s odkazem na reprezentační obrazovou přílohu; má připomínka – opět chybí čísla nadpisů).

Velmi zajímavě se jeví kapitola dvanáctá „Bazárová ekonomie“, jejímž stěžejním bodem je smlouvání (str. 106 – 122), které se v očích autorky nejeví jako něco primitivního, ale naopak jako instituce, jež je integrální součástí obchodu. „Při bližším úhlu pohledu sehraává smlouvání podstatnější roli, než samotná obchodní transakce... jedna strana vychvaluje kvalitu zboží a hořekuje nad špatnou ekonomickou situací... druhá strana argumentuje nedostatkem finančních prostředků a tím, že obdržela v obchodě za rohem lepší cenovou nabídku... západní morálce je tato společenská hra poněkud cizí.“ (str. 109) Táže se, je tomu skutečně tak? Nemůžeme nalézat smlouvání, byť v převlečených formách i v naší společnosti? Není možné jako smlouvání klasifikovat změnu či výpověď smlouvy u telefonického operátora či dodavatele elektřiny, který najednou vytáhne z ničeho nabídku, která není v žádném sazebníku či ceníku? Není snad „akční nabídka cen“ v obchodech také jistou, byť transformovanou, formou smlouvání? Smlouvání na orientálním tržišti však nutně vytváří sociální síť „obchodník – zákazník“, neboť smlouvání je zde osobní „z očí do očí“, přičemž tento faktor byl v západní ekonomii eliminován – při smlouvání o cenu telefonického tarifu se opravdu sociální síť nebudují. Druhým typem sociální sítě je pak nutně vztah mezi

jednotlivými obchodníky na bazáru (str. 123 – 128) a též je, byť okrajově, zachyceno postavení žen jako obchodnic (str. 128 – 131), přičemž toto téma by bylo vhodné k samostatné studii.

Následující dvě kapitoly (14 a 15) se v obecné rovině zabývají specifiky islámské ekonomie, tedy tím, jak náboženství ovlivňuje ekonomické chování aktérů. Možná by v této chvíli byla vhodná jistá komparace s Weberovou teorií vzniku kapitalismu na základě protestantské morálky v Západní Evropě. Druhým determinantem bazáru je charakteristika islámského města, které je centrem trhu, jak tomu vždy „přirozeně“ bylo i v západní společnosti, která se však od tohoto ideálu odklání a vytváří obrovské nákupní komplexy za hranicemi města, často u přílehlého sjezdu z dálnice, kde vznikají tzv. „nemísta“. Tato nákupní centra západního stříhu („shopping mall“) začínají však vznikat i v arabské kultuře, jak autorka správně zaznamenala (kapitola 17 a 18) a podává vyčerpávající srovnání těchto dvou typů nákupních zón. Předtím však neopomíjí funkcionalistické hledisko tržiště (str. 143 – 153) a předkládá výčet funkčních prvků, které vygenerovala z terénního výzkumu. Potvrzuje se tak, že bazár slouží nejen jako nákupní centrum, ale má svoji politickou a ideologickou funkci (stává se politickým fórem, kde se diskutují problémy veřejného života), náboženskou funkci (na hlavní tržiště je většinou napojena též hlavní mešita), sociální funkci (trh je místo setkání), kulturní a vzdělávací funkci (což souvisí se sousedstvím již zmíněné mešity, neboť náboženství a vzdělání je v arabském světě propojeno), stravovací a hygienickou funkci (nacházejí se zde jídelny, stravovací zařízení, veřejné toalety, přístup k veřejným kašnám) a v neposlední řadě je místem pracovních příležitostí.

V závěrečné kapitole (str. 168 – 178) Mgr. Hanzlíčková představuje tržiště v Dubaji a provádí komparaci s hlavním místem výzkumu – tedy se Sýrií a konkrétně s Damaškem a podtrhuje skutečnost, že Dubaj je na rozdíl od Sýrie silně multikulturní.

Závěr a hodnocení

Práce Mgr. Hanzlíčkové je svým rozsahem, obsahem i zpracováním kvalitní. Hlavní formální problém mám s několikrát výše uvedenou absencí čísel kapitol či nadpisů a věřím, že tento drobný nedostatek bude při obhajobě vysvětlen. Moji druhou připomínkou či dotazem se nutně stává otázka, do jaké míry práce reprezentuje orientální trh obecně. Jinými slovy, protože byl výzkum proveden hlavně v Damašku a Sýrii, jak je reprezentativní pro jiné

orientální tržiště (např. Káhiru, Istanbul, atd.). V případě publikování práce bych doporučil modifikovat název práce. Výše uvedené však nepředstavuje zásadní výtku, která by obhajobu jakkoliv omezila či ohrozila, neboť práce je specializovaná a odbornost v daném oboru se specializací nevyvrací, ale naopak potvrzuje.

Přes uvedené výtky, či lépe řečeno náměty k dalšímu rozpracování tématu, jednoznačně doporučuji tuto mimořádně kvalitní disertační práci k obhajobě a souhlasím s udělením titulu Ph.D.

PhDr. Michal Petrášek, Ph.D.

V Plzni dne

21. května 2015